

Спеціальні види покарання за вчинення військових злочинів

Анотація: Стаття присвячена проблемі призначення спеціальних покарань за злочини проти порядку несення військової служби (військові злочини), визначених санкціями відповідних норм КК України. Було встановлено, що санкції ряду військових злочинів не містять жодного спеціального виду покарання зі їх вчинення, а такий вид покарання, як позбавлення військового звання, взагалі не включений до жодної із санкцій Розділу XIX Особливої частини КК України. У зв'язку з цим автор приходить до висновку про необхідність внесення змін до ст. 54 Загальної частини та ряду статей Розділу XIX КК України в частині більш широкого застосування спеціальних видів покарань за вчинення військових злочинів шляхом заміни загальних видів покарань, передбачених у санкціях нормами вказаного Розділу.

Ключові слова: санкція, покарання, арешт, тримання в дисциплінарному батальйоні, службове обмеження для військовослужбовців, позбавлення військового звання, злочини проти порядку несення військової служби (військові злочини).

Аннотация: Статья посвящена проблеме назначения специальных наказаний за преступления против порядка несения военной службы (военские преступления), установленных в санкциях соответствующих норм УК Украины. Было установлено, что санкции ряда военных преступлений не содержат ни одного специального вида наказания с эти преступления, а такой вид наказания, как лишение воинского звания, вообще не включен ни в одну из санкций Раздела XIX Особенной части УК Украины. В связи с этим автор приходит к выводу о необходимости внесения изменений в ст. 54 Общей части и ряд статей Раздела XIX УК Украины в части более широкого применения специальных видов наказаний за совершение военных преступлений путем замены на них общих видов наказаний, предусмотренных в санкциях указанных норм.

Ключевые слова: санкция, наказание, арест, содержание в дисциплинарном батальоне, служебное ограничения для военнослужащих, лишение воинского звания, преступления против порядка несения военной службы (военские преступления).

Annotation: The Article is devoted to the problem of appointing a special punishment for crimes against the order of military service (military crimes) established sanctions relevant norms of the Criminal Code of Ukraine. It was found that the sanctions of a number of war crimes does not contain any special punishment with these crimes, and this kind of punishment as deprivation of military rank, not included in any of the sanctions of Section XIX of the Special part of Criminal Code of Ukraine. In this regard, the author comes to the conclusion about the necessity of changes in Art. 54 of General part and a number of articles of Section XIX of the criminal code of Ukraine as part of a broader use of special types of punishment for the commission of war crimes by replacing the common types of penalties, sanctions provided for in these regulations.

Key words: penalty, punishment, arrest in disciplinary battalion, service restrictions for military personnel, deprivation of military rank, crimes against the order of military service (military offenses).

Постановка проблеми. Останнім часом проблема призначення покарання за той чи інший злочин як в теорії кримінального права, так і у

практиці застосування кримінального закону, набуває особливої актуальності. Але вчені-криміналісти звертають увагу на те, що у кримінально-правовій доктрині приділяється набагато більше уваги характеристиці об'єктивних та суб'єктивних ознак того чи іншого складу злочину, ніж проблемам побудови кримінально-правових санкцій за їх вчинення [1, с. 314]. Більшість науковців обмежуються дослідженням ознак юридичного складу злочину, а санкції залишаються поза їхньою увагою. Це стосується і злочинів проти встановленого порядку несення військової служби. На нашу думку, такий стан речей є неприпустимим, оскільки аналіз кримінально-правових санкцій дозволяє зробити більш чіткі висновки з приводу кримінальної відповідальності за той чи інший злочин, розширити коло аргументів з приводу внесення певних змін у норми КК України, критично оцінити ті чи інші рішення законодавця і віднайти способи для підвищення ефективності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів. До того ж практика призначення покарання за певний злочин є одним із індикаторів соціальної обумовленості, логічної узгодженості та соціальної справедливості будь-яких санкцій. Крім того, за вчинення військових злочинів у КК України передбачені спеціальні види покарання, які можуть бути призначені лише за цей вид злочинів. З урахуванням зазначених обставин, недостатнього рівня досліджень проблемних питань, пов'язаних із санкціями за військові злочини, а також складної політичної ситуації в Україні, заявлена тема є актуальною і своєчасною.

Ступінь розробки теми в науковій літературі. Проблемі призначення спеціальних видів покарань за військових злочинів присвячено дуже мало досліджень. Зокрема, цими питаннями займалися такі вчені, як Х. М. Ахметшин, М.О. Стручков. Найбільш ретельно це питання вивчалось В. О. Бугаєвим, робота якого була присвячена аналізу, поряд із елементами складів військових злочинів, призначення спеціальних видів покарань за вчинення злочинів проти встановленого порядку несення військової служби.

Мета дослідження полягає у визначенні особливостей призначення спеціальних видів покарань за військові злочини.

Виклад основного матеріалу. Відразу зазначимо, що під час дослідження спеціальних покарань за злочини проти порядку несення військової служби, потрібно враховувати, що справедливою є така санкція, яка не лише відповідає тяжкості описаного в законі злочинного діяння, а й узгоджується з санкціями, передбаченими за вчинення інших злочинів даного виду, і, крім цього, дає суду можливість індивідуалізувати покарання з врахуванням усіх можливих варіантів вчинення злочину в реальній дійсності [1, с. 135]. Але обмеженість у обсязі нашої роботи не дає нам змоги проаналізувати санкції за кожен із військових злочинів (Розділ XIX «Злочини проти порядку несення військової служби (військові злочини)» КК України включає 33 статті).

За злочини проти порядку несення військової служби встановлені санкції, які містять як загальні види покарання, так і спеціальні. Взагалі, всі покарання умовно поділяються на загальні і спеціальні: загальними вважаються ті покарання, які можуть призначатися будь-якій особі, що вчинила злочин, а спеціальними – ті, які застосовуються лише до певного кола осіб. До їх числа належать покарання, що застосовуються лише до військовослужбовців [2, с.4-5].

До військовослужбовців, що вчинили злочин проти порядку несення військової служби, можуть бути застосовані ті самі покарання, що і до інших злочинців, які призначаються за загальними правилами, закріпленими у кримінальному законодавстві. Тобто спеціальної системи військових покарань у КК України не передбачено. Звичайно, щодо військовослужбовців можуть бути застосовані не всі види загальних покарань, але немає ніяких особливих умов по призначенню їм таких покарань, як штраф, позбавлення права займати певні посади чи займатися певними видами діяльності, конфіскація майна; може бути призначене і позбавлення волі на певний строк, яке військовослужбовці відбувають за всіма

правилами, передбаченими чинним законодавством, адже у такому разі втрачають свій статус військовослужбовця. Але враховуючи специфіку побуту та життєдіяльності Збройних Сил (ЗС) України, кримінальне законодавство передбачає логічно обумовлені особливості у застосуванні загальних видів покарань до військовослужбовців. Аналіз санкцій за злочини, передбачені ст.ст. 402-435 КК України, показав, що за кожен військовий злочин передбачене покарання у виді позбавлення волі, за три з них – штраф як додаткове покарання; інші загальні види покарання у санкціях вказаних норм не передбачені.

Стосовно спеціальних видів покарань, які можуть бути застосовані до військовослужбовців у випадку вчинення ними передбаченого у КК України суспільно небезпечного діяння, то у відповідності до п. 2, 6, 8, 10 ст. 51, ст. 54, ст. 58, ст. 60, ст. 62 чинного КК до військовослужбовців можуть застосовуватися такі спеціальні види покарання, як: позбавлення військового звання (ст. 54); службові обмеження для військовослужбовців (ст. 58); арешт строком від 1 до 6 місяців, який військовослужбовці відбувають на гауптвахті (ч. 2 ст. 60); тримання в дисциплінарному батальйоні строком до двох років (ст. 62). Як зазначається у науковій літературі, до військовослужбовців строкової служби не може бути застосований такий вид покарання, як службові обмеження [3, с. 141]. Тримання в дисциплінарному батальйоні застосовується лише до військовослужбовців строкової служби. Зазначимо, що при застосуванні спеціальних покарань, військовослужбовці не втрачають свого статусу.

Необхідно відмітити, що, незважаючи на невелику кількість спеціальних покарань для військовослужбовців, вони так само поділяються на основні й додаткові. До основних відносяться службові обмеження для військовослужбовців, арешт, тримання в дисциплінарному батальйоні, до додаткових – позбавлення військового звання.

Службові обмеження для військовослужбовців як спеціальний вид покарання передбачені ст. 58 КК України. Як зазначається у ч. 1 ст. 58 КК, «покарання у виді службового обмеження застосовується до засуджених військовослужбовців, крім військовослужбовців строкової служби, на строк

від шести місяців до двох років у випадках, передбачених цим Кодексом, а також у випадках, коли суд, враховуючи обставини справи та особу засудженого, вважатиме за можливе замість обмеження волі чи позбавлення волі на строк не більше двох років призначити службове обмеження на той самий строк». Застосування цього виду покарань передбачено у дев'яти нормах Розділу XIX Особливої частини КК України (ч. 1 ст. 402-404, ч. 2 ст. 407, ч. 1 ст. 411-412, ч. 1 ст. 414, ч. 1 ст. 425-426).

Даний вид покарання мало досліджений у теорії кримінального права. До суттєвих ознак службового обмеження для військовослужбовців відноситься та, що при обчисленні строків і здійсненні зарахування покарання потрібно враховувати, що трьом дням службових обмежень для військовослужбовців відповідає один день обмеження чи позбавлення волі (це визначено у п. "в" ч.1.1 та ч.1.3 ст.72).

Службове обмеження для військовослужбовців має комбінований характер: по-перше, воно проявляється у примусових заходах майнового характеру (в дохід держави відраховується від десяти до двадцяти відсотків із суми грошового забезпечення засудженого; по-друге, на засудженого вчиняється моральний вплив: під час відбування покарання засуджений не може бути підвищений у посаді, військовому званні, а строк покарання не зараховується йому в строк вислуги років для присвоєння чергового військового звання. Також зазначається, що суд може призначати цей вид покарання і тоді, коли він вказаний у санкції відповідної статті КК, і у випадках, коли суд, враховуючи обставини справи та особу засудженого, дійде висновку про можливість застосування до нього цього виду покарання замість обмеження чи позбавлення волі [4, с. 139]. Службове обмеження для військовослужбовців може застосовуватися і при призначенні більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК), при звільненні від покарання на підставі закону України про амністію або акту про помилування (ст. 85 КК) або заміні невідбутої частини покарання більш м'яким (ст.ст. 82-83 КК). Суд може застосовувати умовно-дострокове звільнення від відбування службових обмежень для військовослужбовців до осіб, що його відбувають (ч. 1

ст. 81 КК).

Але незважаючи на досить чіткі правила призначення покарання, що визначені у нормах Загальної частини КК України, це покарання досліджено недостатньо. На думку М.П. Бугаєва, чинне законодавство України поки що детально не регламентує порядок застосування цього покарання, а тому його особливості неможливо відстежити [3, с. 171].

Наступним спеціальним видом покарання для військовослужбовців, передбаченим у п. 8 ст. 51 КК, є арешт, який військовослужбовці відбувають на гауптвахті (ч. 2 ст. 60 КК). Цей вид спеціальних покарань, що можуть призначатися за вчинення військових злочинів, передбачений у санкціях всього двох статей Розділу XIX Особливої частини КК (ч. 1 ст. 406, ч. 2 ст. 413).

Як зазначає В.К. Гришук, за своєю правовою природою арешт є різновидом позбавлення волі на певний строк, що полягає у триманні засудженого в умовах ізоляції від суспільства. Така ізоляція засудженого поєднується із застосуванням до нього обмежень, спеціально передбачених режимом відбування даного покарання, а також із застосуванням заходів виховного характеру [4, с. 141]. Відповідно до ч. 1 ст. 60, арешт може встановлюватися на строк від одного до шести місяців. Максимальний строк дисциплінарного арешту 10 діб. Кримінальне покарання у виді арешту з відбуванням на гауптвахті для військовослужбовців відрізняється від дисциплінарного арешту ще й тим, що кримінальне покарання призначається за вироком суду за вчинений військовослужбовцем злочин, а не оголошується командиром (начальником) у відповідності до положень Дисциплінарного статуту ЗС України за дисциплінарний проступок.

Кримінальне законодавство поняття гауптвахти не містить. У відповідності до чинного військового законодавства гауптвахта – це спеціальне місце, де військовослужбовці відбувають покарання у дисциплінарному порядку; знаходитися тут можуть лише військовослужбовці і прирівняні до них за відповідальністю суб'єкти військових злочинів. На думку вчених-криміналістів порядок утримання на гауптвахті у дисциплінарному порядку регламентується

Статутом гарнізонної та вартової служб ЗС України [3, с. 162].

Законом не обмежені категорії військовослужбовців, до яких може бути застосоване покарання у виді тримання на гауптвахті. Отже, арешт може бути призначений не лише військовослужбовцям строкової служби, а й тим, які проходять військову службу за контрактом, у тому числі прапорщикам, мічманам та офіцерам.

Але ми не погоджуємося з тезою, що дане покарання може бути призначено як за військовий, так і за загально кримінальний злочин [5, с.142], тому що для військовослужбовців виконання даного покарання відбувається у спеціальному місці (на гауптвахті), тоді як для інших осіб такого спеціального місця не передбачено.

Щодо призначення даного виду покарання жінкам-військовослужбовцям, то щодо цього немає ніяких спеціальних вказівок. Це пов'язується із прогалиною у законодавстві відносно порядку реалізації арешту щодо військовослужбовців [3, с. 159]. Дійсно, Дисциплінарним статутом ЗС України не передбачене для військовослужбовців-жінок таке дисциплінарне покарання, як арешт, у ч. 3 ст.60 КК йдеться про те, що арешт не застосовується до вагітних і жінок, які мають дітей віком до семи років. Але, на наш погляд, такої вказівки цілком достатньо для того, щоб це покарання не застосовувалось і до жінок-військовослужбовців на таких самих умовах. Інша справа, що не передбачено особливих умов тримання жінок на гауптвахті. Тому ми погоджуємося з думкою, що на гауптвахтах слід передбачити окремі приміщення для тримання жінок-військовослужбовців або навіть окремі гауптвахти, а також в штат гауптвахти ввести службових осіб із числа жінок-військовослужбовців, які б здійснювали виконання даного покарання [3, с. 159].

Згідно із дослідженнями, КК не виключає можливості призначення військовослужбовцеві покарання у виді виправних робіт і їх заміни арештом з утриманням на гауптвахті [3, с. 160]. Але ми вважаємо, що такої заміни бути не може, тому що за ч. 2 ст. 57 КК виправні роботи до військовослужбовців не

застосовуються.

Є проблема в тому, що режим утримання на гауптвахті при відбуванні цього покарання нормами Кримінально-виконавчого кодексу України (далі КВК) в достатній мірі не регламентовано (ст.ст. 11, 14, 50, 55 КВК). Тому, на нашу думку, умови виконання даного виду покарання повинні регулюватися також Статутом гарнізонної та вартової служб ЗС України, хоча вказаний Статут містить лише загальні вказівки щодо порядку тримання на гауптвахті військовослужбовців, заарештованих за вчинені злочини.

Тому ми підтримуємо думку вчених, що загальні питання виконання арешту з триманням на гауптвахті повинні бути більш чітко врегульовані у КВК і регламентовані положеннями Статуту гарнізонної та вартової служб ЗС України [3, с. 164]. Це передбачає редагування відповідних статей нормативно-правових актів, які встановлюють порядок відносин у військовій сфері (Закон України "Про військовий обов'язок і військову службу", Додаток №6 "Про гауптвахту" до Статуту гарнізонної і вартової служби ЗС України, Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України).

Тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців передбачене у п. 10 ст. 51 КК і регламентоване ст. 62 КК: це основний вид спеціального покарання, що застосовується виключно до військовослужбовців строкової служби на строк від шести місяців до двох років. Тримання в дисциплінарному батальйоні передбачене у санкціях дванадцяти статей Розділу XIX Особливої частини КК (ч.ч. 1 ст.ст. 402-405, ч. 1-2 ст. 406, ч.ч. 1 ст.ст. 407, 409, 411, ч. 1-2 ст. 412, ч. 2 ст. 413, ч.ч. 1 ст.ст. 414 та 421). Особливості даного виду покарань наступні: воно може застосовуватися не лише тоді, коли вказане у санкції норми Особливої частини КК, що передбачає відповідальність за військовий злочин, а також у випадках, коли суд, враховуючи обставини справи та особу засудженого, вважатиме за можливе замінити позбавлення волі строком не більше двох років на тримання у дисциплінарному батальйоні на той самий строк (ч. 1 ст. 62); воно не може застосовуватися умовно, а військовослужбовці, які відбувають таке

покарання, не підлягають звільненню від його відбування з випробуванням (ст. 75), але до них може бути застосоване умовно-дострокове звільнення (ст. 81) [4, с. 143]. Це відрізняє тримання в дисциплінарному батальйоні від позбавлення волі на певний строк.

Щодо особливого статусу дисциплінарного батальйону, слід прийти до висновку, що це особлива військова частина, в яку направляються солдати і сержанти строкової служби, засуджені за вчинені ними злочини [6, с. 7], тобто дисциплінарний батальйон є самостійною юридичною особою і розміщується окремо від інших військових частин. Процедура виконання даного покарання, специфіка режиму і правового статусу засуджених до нього регулюється «Положенням про дисциплінарний батальйон в ЗС України» (далі Положення), затвердженим Указом Президента України от 5 квітня 1994 р. [7, с. 40-56]. У відповідності з п. 3 цього Положення у ЗС України функціонують дисциплінарні батальйони та окремі дисциплінарні роти, які є військовими частинами. Тому втеча з дисциплінарного батальйону під час відбування в ньому покарання кваліфікується в залежності від умислу, способу і тривалості ухилення за нормами, що встановлюють відповідальність за ухилення від військової служби (ст.ст.407 – 409 КК).

До військовослужбовців строкової служби, відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду України від 28 грудня 1996 р. "Про практику направлення військовослужбовців, що вчинили злочини, до дисциплінарного батальйону" та нормативно-правових актів, що регламентують діяльність військових навчальних закладів, прирівнюються курсанти, зараховані на навчання за своїм правовим становищем. Тобто поряд із військовослужбовцями строкової служби у дисциплінарний батальйон можуть бути направлені курсанти військових навчальних закладів, шкіл прапорщиків, мічманів та інших подібних навчальних закладів: до них тримання в дисциплінарному батальйоні може бути застосоване лише за злочини, вчинені після зарахування на навчання, і при умові, що до цього вони не проходили строкову військову службу.

Військовозобов'язані не можуть відбувати покарання у виді тримання в

дисциплінарному батальйоні, тому що строкову військову службу вони як правило вже відслужили і не можуть бути прирівняні до військовослужбовців строкової служби. Також в дисциплінарний батальйон не можуть бути направлені особи, які раніше відбували покарання в місцях позбавлення волі, а також особи, щодо яких поряд із покаранням застосовується примусове лікування від алкоголізму або наркоманії, та особи, які за станом здоров'я негідні для проходження військової служби [3, с. 146].

Подвійна природа покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні полягає у об'єднанні заходів кримінально-виконавчого і військово-правового характеру, що визначають специфіку режиму його відбування. За загальним правилом час відбування даного покарання в строк служби не зараховується, тому по закінченню його відбування військовослужбовці направляються для подальшого проходження військової служби. Хоча особам, які стали на шлях виправлення, виявили високу дисциплінованість і чесне ставлення до праці та військової служби, добре знають і чітко виконують вимоги військових статутів, бездоганно несуть службу за клопотанням командира дисциплінарного батальйону чи частини, куди прибув військовослужбовець після відбування покарання, строк знаходження у дисциплінарному батальйоні може бути зарахований до строку служби (ст. ст. 62,63 Положення) [3, с. 156].

Проведений аналіз даного покарання дозволяє зробити висновок, що за своєю тяжкістю тримання в дисциплінарному батальйоні відповідає позбавлення волі у виправно-трудовах колоніях загального режиму, але у специфічних умовах і з деякими пільгами, що витікають із цих умов.

Такий вид покарання, як позбавлення військового звання, передбачений у п. 2 ст. 51 та ст. 54 КК України, є додатковим покаранням і може бути застосовано судом лише при вчиненні тяжкого і особливо тяжкого злочину (ч. 4-5 ст. 12 КК). У жодній із санкцій статей XIX Розділу Особливої частини КК, які встановлюють покарання за військові злочини, не передбачене таке покарання, як позбавлення військового звання. Але зазначається, що його застосування залежить від оцінки вчиненого злочинного діяння судом, який

при застосуванні такого покарання враховує: використання винним свого військового звання для вчинення злочину або одержання не передбачених законом пільг або переваг для себе чи інших осіб; ставлення винного до виконання службових обов'язків; наявність дисциплінарних стягнень; поведінки винного у колективі чи побуті [4, с. 133].

Військові звання передбачені у ст. 5 Закону України "Про військовий обов'язок і військову службу". Військові звання присвоюються особам, які проходять службу в ЗС, ДПС, СБ, інших військових формуваннях та військовозобов'язаним. Вони поділяються на армійські і корабельні, на звання рядового, сержантського і старшинського складу, складу прапорщиків і мічманів, молодшого офіцерського, старшого і вищого офіцерського складу.

Рішення суду про позбавлення засудженого військового звання повинно бути викладено у резолютивній частині вироку, а його копія направляється до органів управління Міністерства Оборони України чи відповідних міністерств і відомств. Позбавлення військового звання тягне, поряд із моральним впливом, і негативні правові наслідки: суб'єкт, позбавлений військового звання, після відбуття покарання не може бути призначений на відповідні посади (якщо йому не буде повернено звання), а також не зможе отримати ряд пільг.

Висновки. Ми вважаємо, що було б доцільно у ст. 54 КК включити ч. 2 та викласти її у наступній редакції: «2. Позбавлення військового звання може бути застосовано судом незалежно від того, чи передбачено воно санкцією статті, що встановлює покарання за відповідний злочин проти встановленого порядку несення військової служби». Таке уточнення, на нашу думку, сприятиме більш чіткому врегулюванню застосування даного виду покарання.

Дослідження дозволяє зробити висновок, що спеціальні види покарання щодо військовослужбовців застосовуються не дуже часто. Це не сприяє зміцненню законності у демократичному суспільстві, адже особливий статус військовослужбовців та специфіка злочинів проти встановленого порядку несення військової служби передбачають певні особливості покарання за їх вчинення. Водночас у всіх санкціях за військові злочини основним видом

покарання є позбавлення волі. На нашу думку, законодавець має збільшити кількість спеціальних видів покарань за військові злочини, включивши відповідні покарання до санкцій статей КК (наприклад, до санкцій за вчинення злочинів, передбачених ч.ч. 1 більшості норм Розділу XIX КК), а також по можливості замінити покарання у виді позбавлення волі на альтернативні види спеціальних покарань. Такі зміни дозволять більш чітко враховувати специфіку військових злочинів і застосовувати потрібний та належний вид і розмір покарання за їх вчинення.

Список використаної літератури

1. Козлов А. П. Уголовно-правовые санкции: проблемы построения, классификации и измерения / А. П. Козлов. – Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1989. – 169 с.
2. Ахметшин Х. М. Специальные виды уголовного наказания, применяемые к военнослужащим / [Текст] / Х.М. Ахметшин. – М.: ВПА, 1973. – 198 с.
3. Бугаев В.А. Военские преступления и наказания. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Бугаев Валерий Александрович. – Одесса-Симферополь, 2002. – 190 с.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-тє вид., переродл. та доповн. / [За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка.] – К.: Атіка, 2003. – 1056 с. с. 139
5. Уголовный кодекс Украины: Научно-практический комментарий. – К.: "Правові Джерела", 1998. – 1088 с.
6. Стручков Н.А. Воспитательное значение наказания, связанного с направлением военнослужащего в дисциплинарный батальон / [Текст] / Н.А. Стручков.– М.: ВПА, 1958. – 118 с.
7. Положение о дисциплинарном батальоне в ВС Украины. / Сборник Указов Президента Украины. -Вып. № 2. – К., 1994. – 458 с.